

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ ♦ ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

АРХЕОГРАФСКИ
ПРИЛОЗИ

47 ♦ 2025

АРХЕОГРАФСКИ ПРИЛОЗИ
ARCHEOGRAPHICAL PAPERS

47

Уређивачки одбор

ДР НИНА ГЛИБЕТИЋ
доцент, Универзитет Јејл, Њу Хејвен

ДР МИРОСЛАВ А. ЛАЗИЋ
научни сарадник, Институт за српски језик САНУ, Београд

ЖАНА ЛЕОНИДОВНА ЛЕВШИНА
руководилац сектора словенско-руске археографије, Руска национална библиотека,
Санкт Петербург

ДР АЛЕКСАНДЕР НАУМОВ
професор емеритус, Универзитет Ка Фоскари, Венеција
Супрасаљска академија, Супрасаљ

ДР ВИКТОР САВИЋ
редовни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду
научни саветник, Институт за српски језик САНУ, Београд

ДР ТАТЈАНА СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ
редовни професор, Филозофски факултет Универзитета у Београду

ДР БРАНИСЛАВ ТОДИЋ
редовни професор у пензији, Филозофски факултет Универзитета у Београду

ДР ВЛАДАН ТРИЈИЋ
научни сарадник, Народна библиотека Србије, Београд

АНАТОЛИЈ АРКАДЈЕВИЧ ТУРИЛОВ
научни саветник, Институт за славистику РАН, Москва
иностранни члан САНУ, Београд

ДР МИЛАНКА УБИПАРИП
научни сарадник, Народна библиотека Србије, Београд

ДР ИРЕНА ШПАДИЈЕР
редовни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду

Уредници

ДР ВЛАДАН ТРИЈИЋ
ДР МИРОСЛАВ А. ЛАЗИЋ

Секретар

ДР ЉИЉАНА И. ПУЗОВИЋ
научни сарадник, Народна библиотека Србије, Београд

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

АРХЕОГРАФСКИ ПРИЛОЗИ

47

Београд 2025

Editorial Board

NINA GLIBETIĆ, PhD

Assistant Professor, Yale Divinity School, Yale University, New Haven

MIROSLAV A. LAZIĆ, PhD

Research Associate, Institute for the Serbian Language of SASA, Belgrade

ZHANNA LEONIDOVNA LEVSHINA

Head of the Sector of Slavic-Russian Archaeography and Source Studies
of the Manuscripts Department, National Library of Russia, Saint Petersburg

ALEXANDER NAUMOW, DR SC.

Prof. em., Ca' Foscari University of Venice, Venice

The Supraśl Academy, Supraśl

VIKTOR SAVIĆ, DR SC.

Full Professor, Faculty of Philology, University of Belgrade

Principal Research Fellow, Institute for the Serbian Language of SASA, Belgrade

IRENA ŠPADIJER, DR SC.

Full Professor, Faculty of Philology, University of Belgrade

TATJANA SUBOTIN-GOLUBOVIĆ, DR SC.

Full Professor, Faculty of Philosophy, University of Belgrade

BRANISLAV TODIĆ, DR SC.

Retired Full Professor, Faculty of Philosophy, University of Belgrade

VLADAN TRIJIĆ, PhD

Research Associate, National Library of Serbia, Belgrade

ANATOLY ARKADYEVICH TURILOV

Principal Research Fellow, Institute of Slavic Studies RAS, Moscow

Foreign Member of SASA, Belgrade

MILANKA UBIPARIP, PhD

Research Associate, National Library of Serbia, Belgrade

Editors

VLADAN TRIJIĆ, PhD

MIROSLAV A. LAZIĆ, PhD

Secretary

LJILJANA I. PUZOVIĆ, PhD

Research Associate, National Library of Serbia, Belgrade

NATIONAL LIBRARY OF SERBIA
INSTITUTE FOR THE SERBIAN LANGUAGE OF SASA

ARCHEOGRAPHICAL PAPERS

47

Belgrade 2025

АРХЕОГРАФСКИ ПРИЛОЗИ излазе од 1979. године као научни годишњак Археографскога одељења Народне библиотеке Србије. Оснивање часописа било је замишљено у време Владимира Алексејевича Мошина и Димитрија Богдановића. Часопис је покренут када је начелник Одељења постао академик Александар Младеновић, први уредник Археографских прилога (бр. 1–29/30, 1979–2008). Потоњи уредници били су проф. др Томислав Јовановић (бр. 31/32–33, 2009–2011) и проф. др Татјана Суботин-Голубовић (бр. 34–46, 2012–2024). Почев од броја 47, часопис заједнички издају Народна библиотека Србије и Институт за српски језик САНУ.

У Археографским прилозима се објављују резултати археографских и са њима повезаних истраживања споменика српске, односно словенске средњовековне и послесредњовековне писмености, по чему је часопис јединствен у Србији и ширем окружењу. Прихватају се искључиво научни прилози који се објављују први пут, писани уз поштовање научних и етичких начела и правила, на основу двоструке рецензије.

Штампање овога броја Археографских прилога остварено је уз финансијску помоћ Министарства културе Републике Србије

САДРЖАЈ / CONTENTS

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ / ARTICLES AND STUDIES

ДРАГАНА АВИМОВИЋ / DRAGANA AĆIMOVIĆ

- Илустрација Христовог стишавања буре на Генисаретском језеру
у Мирослављевом јеванђељу..... 13–36
The Illustration of Christ Calming the Storm on the Sea of Gennesaret
in the Miroslav Gospel

МИЛЕНА МАРТИНОВИЋ / MILENA MARTINOVIĆ

- Копорињски (Српски) љетопис: археографски опис с издањем текста 37–58
The Koropinja (Serbian) Chronicle: An Archaeographical Description and a Text Edition

МИЛАНКА УБИПARIП / MILANKA UBIPIPIĆ

ЉИЉАНА И. ПУЗОВИЋ / LJILJANA I. PUZOVIĆ

- Рукописни зборник из Збирке Народне библиотеке Србије (Рс 733)
у светлу најновијих археографских истраживања..... 59–119
The Miscellany from the Manuscript Collection of the National Library
of Serbia (Rs 733) in the light of the latest archaeological analysis

МИРОСЛАВ А. ЛАЗИЋ / MIROSLAV A. LAZIĆ

- Издања Зборника за путнике Божидара Вуковића:
структура, функција и културни контекст 121–149
The Editions of Božidar Vuković's Miscellany for Travellers:
Structure, Function, and Cultural Context

ЂЕРЋ МОР / ĐERĐ MOR

МИРОСЛАВ МАРЧИЋ / MIROSLAV MARČIĆ

- Папир, водени знаци и датовање другог млетачког издања
Октоиха петогласника..... 151–172
Paper, Watermarks, and the Dating of the Second Venetian Edition
of the Octoechos of the fifth tone

ЖАРКО ВОЈНОВИЋ / ŽARKO VOJNOVIĆ

- Рукописни молитвени свитак Историјског музеја Србије..... 173–201
The Manuscript Prayer Scroll of the Historical Museum of Serbia

ПРИЛОЗИ И ИЗВОРИ / CONTRIBUTIONS AND SOURCES

ВЛАДАН ТРИЈИЋ / VLADAN TRIJIĆ

Историјат и записи у сачуваним примерцима Рујанског четворојеванђеља 205–219
History and Inscriptions in the Preserved Copies of the Rujno Tetraevangelion

ПРИКАЗИ И КРИТИКЕ / REVIEWS AND CRITIQUES

НЕБОЈША ЂОРЂЕВИЋ / НЕВОЈША ĐORĐEVIĆ

Западна грана српске књижне културе..... 223–232
The Western Branch of Serbian Literary Culture

ДУШИЦА ГРВИЋ / DUŠICA GRVIĆ

Два издања српских рукописних књига у Мађарској 233–240
Two Editions of Serbian Manuscripts in Hungary

СЕБАЊА И ПОРТРЕТИ / REMEMBRANCES AND PORTRAITS

ВИКТОР САВИЋ / VIKTOR SAVIĆ

Проф. др Хајнц Миклас (Heinz Miklas, Univ. Prof. Dr. Dr. h. c.) 243–256
Prof. Dr Heinz Miklas (Univ. Prof. Dr. Dr. h. c.)

ЈАСМИНА М. НЕДЕЉКОВИЋ / JASMINA M. NEDELJKOVIĆ

Проф. др Гордана Јовановић..... 257–259
Prof. Dr Gordana Jovanović

ЛН Н СѢІѠ СЛОКЕ
УЛУ ПРАВДАНШ
А НѢ Н ѠМА ГА
НЕ Ѡ НШДА
КК РОДЫМНОТ
Н СЪДОКАОН
ОРО НЕДУЖНЫЕ
СТКО ЖЕУЫКШЮ

UDC 094.1:655.1(=163.41)(450.341)"15"

655:929 Вуковић Б.

<https://doi.org/10.46793/AP47.121L>

Оригиналан научни рад

Примљено 10. децембра 2025. г.

Прихваћено 23. децембра 2025. г.

МИРОСЛАВ А. ЛАЗИЋ

Институт за српски језик САНУ, Београд, Србија

miroslav.lazic@isj.sanu.ac.rs

<https://orcid.org/0009-0009-2506-6915>

ИЗДАЊА ЗБОРНИКА ЗА ПУТНИКЕ БОЖИДАРА ВУКОВИЋА: СТРУКТУРА, ФУНКЦИЈА И КУЛТУРНИ КОНТЕКСТ

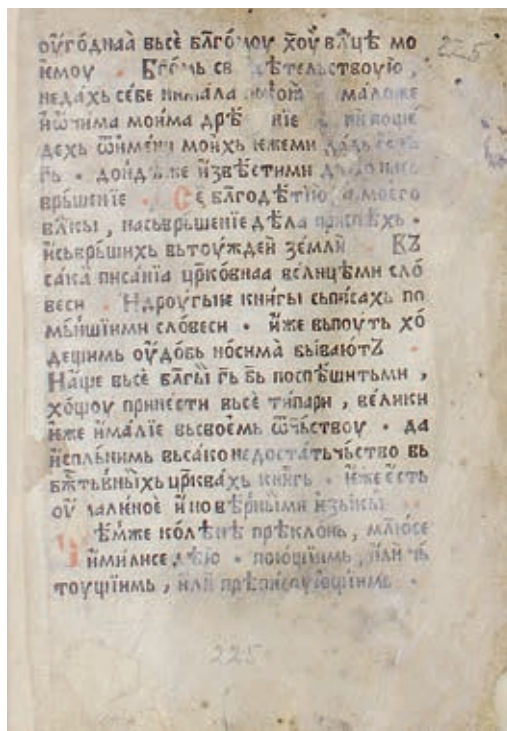
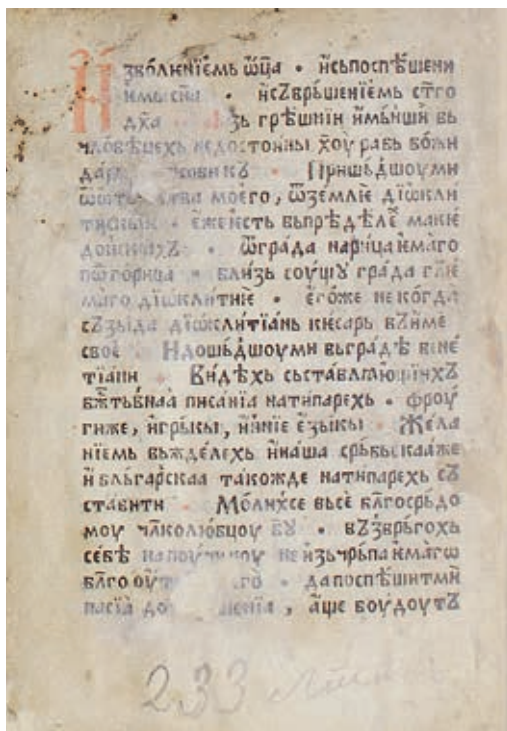
АПСТРАКТ: У раду се анализира Зборник за путнике, књига коју је Божидар Вуковић објавио 1521. и 1536. године у Венецији. На основу тих издања разматрају се њена структура, уредничка концепција и функције – литургијска, молитвена, верско-дидактичка и апотропејска. Показује се да је Вуковић објавио тип молитвеника намењен индивидуалној побожности, заснован на јужнословенској рукописној традицији, али уобличен по узору на европске моделе девоционалне литературе. У контексту млетачке културе прве половине XVI века, Зборник за путнике се показује као место сусрета источне духовности и западне форме, представљајући православни одговор на религијске и културне потребе раног модерног доба.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Божидар Вуковић (Dionisio della Vecchia), Венеција, рана српска штампана књига, Зборник за путнике, молитвеник, индивидуална побожност, часослови, libri da compagnia, XVI век

АБСТРАКТ: The paper analyses the Miscellany for Travelers (Prayer Book), published by Božidar Vuković in Venice in 1521 and 1536. Based on these editions, the study examines its structure, editorial conception, and functions – liturgical, devotional, didactic, and apotropaic. It demonstrates that Vuković produced a type of prayer book intended for individual piety, rooted in the South Slavic manuscript tradition but shaped in accordance with European models of devotional literature. Within the cultural environment of 16th-century Venice, the Miscellany for Travelers emerges as a point of encounter between Eastern spirituality and Western form, representing an Orthodox response to the religious and cultural needs of the early modern period.

KEYWORDS: Božidar Vuković (Dionisio della Vecchia), Venice, early Serbian printed book, Prayer Book (Miscellany for Travelers), individual piety, Books of Hours, libri da compagnia, 16th century

Уз књиге које су чиниле основу богослужбеног и духовног живота Православне цркве – Служабник, Псалтир с последовањем, Октоих петогласник, Празнични минеј и Требник – Божидар Вуковић је у Венецији објавио и Молитвеник или Молитвослов,

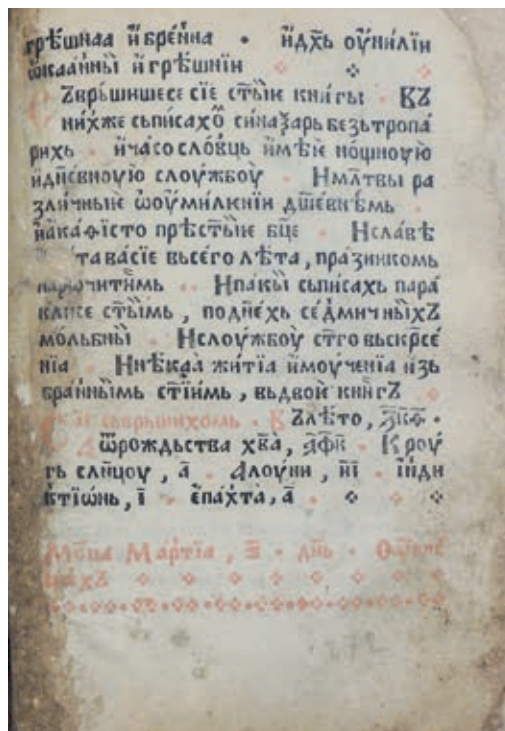
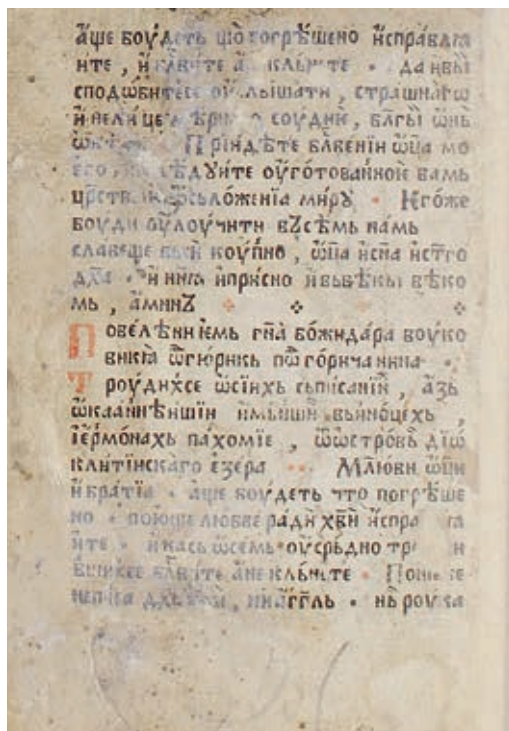

Сл. 1. и 2. Поговор Зборника за путнике, издање Божицара Вуковића, 1521, л. 270б–271а, УБ, Р 300б

књигу мањег формата (8°) која је у литератури позната као Зборник за путнике (Новаковић 1877: 129–137; Пешикан 1994: 121–122).

Структура и садржина књиге откривају да је реч о зборнику мешовитог састава, намењеном индивидуалној побожности и личној употреби (Мано-Зиси 1986: 151–171; Лазич 2013: 86–90; Цибранска-Костова 2013: 321–335). Објављивањем овакве књиге, која је обухватала литургијске, верско-дидактичке, догматско-доктринарне и апокрифне текстове, Вуковић је, заједно с јеромонахом Пахомијем, у православни свет увео модел преносиве, вишенаменске књиге погодне за личну молитву, али и за практичну ванхрамовну употребу од стране клирика.

Настанак и концепција овога Зборника одражавају културну климу и издавачку праксу у Венецији током прве половине XVI века, познату Божицару Вуковићу, који је био у непосредном додиру са западноевропским књигама намењеним личној побожности. У том амбијенту развијала се разноврсна продукција часослова, намењених приватној побожности, као и италијанских *libri da compagnia* (Donđи 2016: 1–238) – варијанте Часослова која је, поред личне употребе, служила и за заједничке молитве у оквиру верских братстава (Donđи 2011: 183–192). Тај жанровски модел

Сл. 3. и 4. Поговор Зборника за путнике, издање Божидара Вуковића, 1521, л. 271б–272а, УБ, Р 300б и Rari Ven 726 (л. 272а)

малих, преносивих књига са календаром и молитвама дневног циклуса представљао је непосредан подстицај јеромонаху Пахомију и Божидару Вуковићу за прилагођавања овога типа религиозне литературе за православне. Истовремено, у јужнословенском рукописном наслеђу већ су постојали зборници мешовитог садржаја, у којима су били сједињени литургијски и поучни састави прилагођени личној побожности (Трифунковић 1990: 94–95; Шпадијер 2025: 77–100). Управо у споју западне форме преносиве књиге и традиционалне садржине, познате из рукописног наслеђа, настао је Зборник за путнике Божидара Вуковића као израз потребе за личном побожношћу православних у доба раног штампарства.

Циљ овога рада је да се, на основу издања из 1521¹ (Зборн. 1521) и 1536. године (Зборн. 1536), као и пратећих извора – колофона и дрворезних илустрација

1 У колофону као време завршетка штампања књиге наведено је: „Ово завршисмо лета 7029, а од рођења Христовог 1520, круг сунца 1, луне 18, индикт 10, епахта 1, месеца марта 6. дана, у Венецији“ (Лазив 2022: 280). О датовању Зборника за путнике у 1521. годину в. Лазив 2024: 11–58.

– расветле структура, намена и културни контекст у којем је настао Зборник за путнике Божицара Вуковића. У анализи се настоји да се овај зборник позиционира у шире оквири историје српске и венецијанске штампане књиге и укаже на његову верско-дидактичку, литургијску и апотропејску функцију у домену индивидуалне побожности и духовне праксе тога доба.

§

Књига Зборник за путнике настала је у оквиру ширег издавачког програма Божицара Вуковића, једне од кључних личности српске и јужнословенске штампарске културе XVI века (Лазич 2022). Његова издавачка делатност у Венецији, започета на прелазу из друге у трећу деценију, а поново оживљена средином четврте деценије, била је усмерена ка обезбеђивању основних богослужбених књига за православне цркве и манастире, али и на задовољавање потреба ширег круга верника. Управо из те двоструке оријентације – према литургијској пракси и према индивидуалној духовности – проистекла је и садржина Зборника за путнике која је спајала богослужбену функцију са личним облицима побожности изван оквира саборног богослужења.

Док су канонске књиге – Служабник, Псалтир, Октоих петогласник, Празнични минеј и Требник – биле намењене богослужбеној употреби, Зборник за путнике представља изузетак у Вуковићевом опусу. Његов садржај и формат показују да је био замишљен као књига за упражњавање индивидуалне побожности, а не као богослужбени приручник (Лазич 2013: 86–90). Управо та димензија преносивости и приватне употребе издваја овај зборник из корпуса православних књига штампаних у XVI веку и може се типолошки упоредити са источнословенским примером Мале књиге за путнике (Малая подорожная книжица) Франциска Скорине, објављене у Вилни око 1522. године (Немировскиј 1999: 87–95; Вознесенскиј 1999: 337–441; Темчин 2007: 456–464; Лемвџкин 2023: 343–385), која у источнословенском свету представља функционални и концепцијски пандан Вуковићевом Зборнику за путнике.

Под именом Зборник за путнике ова књига је први пут забележена у историографији крајем XIX века, у раду Стојана Новаковића (1877: 129–137), који се ослонио на податак из њеног поговора, где се помиње да је „удобна за ношење путницима“ (Синдик 1996: 51, 53; Лазич 2022: 278–279).

Прво издање Зборника за путнике, штампано 1521. године, постојало је у две варијанте – сажетој и опширнијој. Сажета верзија обухватала је 176 листова, док је опширнија садржала чак 96 листова више (272).² Те две редакцијске целине сведоче о поступном развоју уредничке концепције у оквиру истог издавачког подухвата (Убипариц, Трилич 2015: 90–95). Подаци о настанку књиге указују на то да је током рада дошло до додавања нових састава, што потврђује и сам поговор, у којем се наводи

² За упоредну кодиколошку анализу сажетог и опширнијег издања Зборника за путнике в. Мано-Зиси 1986: 154–163.

Сл. 5. Синаксар, Зборник за путнике, издање Вићенца Вуковића, 1547, л. 9а, РНБ 1.5.20

Сл. 6. Синаксар, Зборник за путнике, издање Вићенца Вуковића, 1560, л. 9а, НБС, И 3

да су накнадно доштампани „параклиси светим по седмичним данима, моладни и служба Светога васкрсења, и нека житија и мученија изабраним светима“ (Синдик 1996: 52, 54; Лазић 2022: 278, 280).

Деценију и по касније, 1536. године, Вуковић је објавио ново издање Зборника за путнике, које се у великој мери ослањало на опширнију варијанту првог издања, али је истовремено било проширено и делимично измењено (Пешикан 1994: 122). Обим књиге повећан је на 312 листова,³ а у поговору – који је, према свему судећи, као уредник саставио јерођакон Мојсије из Будимље – помињу се нови састави: „катизма 9, и 17, и опело литургијама и причешће на грчком језику, и пасхалија Дамаскинова“ (Синдик 1996: 56, 58; Лазић 2022: 281–283). Ове допуне сведоче о

3 За детаљну кодиколошку анализу издања Зборника за путнике из 1536. године в. Мано-Зиси 1986: 164–169.

континуитету у употреби Зборника, али и о настојању да се његов садржај у каснијим издањима обогати у складу са литургијском праксом и потребама читалаца.

После Божидарове смрти интересовање за овај тип књиге није јењавало. Његов син Вићенцо Вуковић наставио је издавачки подухват објавивши нова издања Зборника за путнике 1547. и 1560. године (Пешикан 1994: 123–124). Прво, из 1547 (Зборн. 1547), представљало је верно поновљено издање претходног зборника из 1536. године, штампано „ред за ред и страна за страну“. Оно што ово Вићенцово издање издваја од Божидаровог јесте богат орнаментални оквир састављен од четири украсне вињете. Посебно се истиче доња вињета, шира од осталих, са приказима сцена из хришћанске историје, која уноси декоративно-наративни слој у композицију странице (Петковић 1969: 253–265). Са извесним изменама у графичком репертоару, Вићенцо је овај зборник поново издао 1560. године (Зборн. 1560), овога пута без правоугаоног оквира од вињета, чиме је композицију учинио једноставнијом, али и прегледнијом.

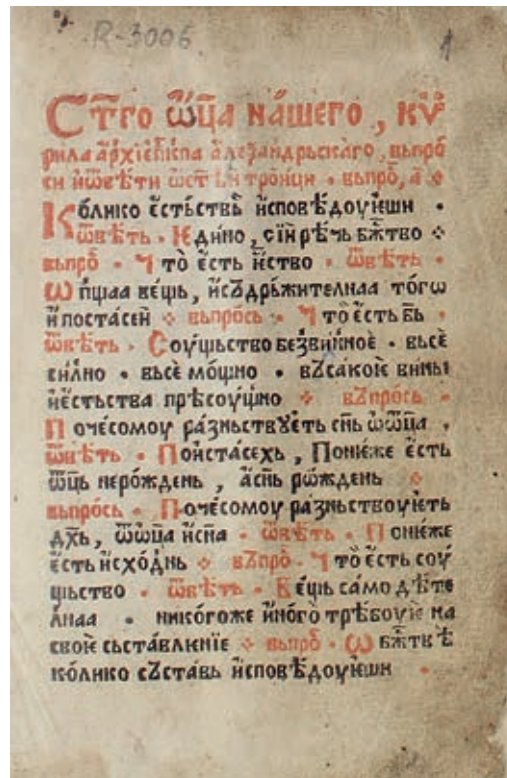
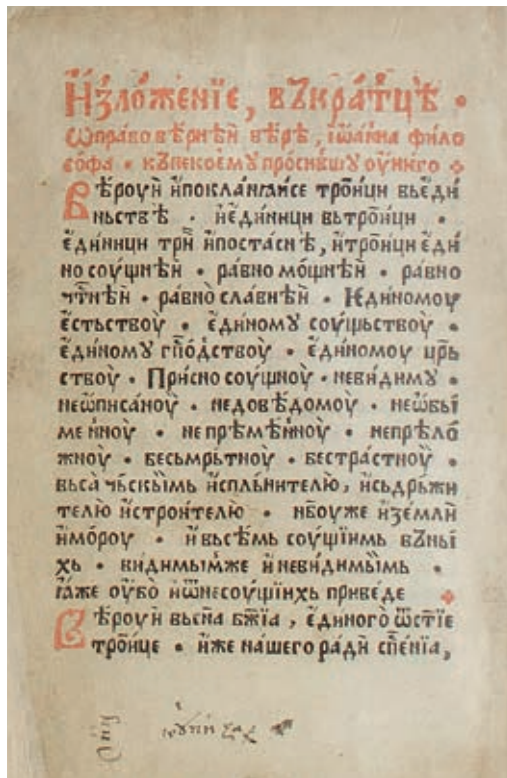
Упркос томе што није дословно прештампаван, Вуковићев Зборник за путнике послужио је као узор за касније публикације – пре свих Зборник Јакова од Камене Реке (1566), а потом и Зборник Јакова Крајкова (1572) и Зборник Стефана Паштровића (1597). Сва ова издања, иако су садржајно и графички разноврсна, потврђују дуговечност модела који је у православну средину увео Божидар Вуковић (Пешикан 1994: 124–127).

§

Анализа сачуваних примерака издања Зборника за путнике из 1521. и 1536. године показује да је реч о зборнику мешовитог састава, чији је унутрашњи поредак резултат пажљиво конципиране уредничке стратегије. Упркос одређеним варијацијама између издања, основна структура књиге остаје постојана и састоји се од разнородних текстова који садрже догматско-доктринарне, литургијске, молитвене и верско-дидактичке саставе.⁴

Догматско-доктринарни састави. Обе варијанте издања започињу блоком догматско-доктринарних текстова у виду поука светих отаца, којем претходи дрворезна представа Свете Тројице, као визуелно тумачење догмата на којем почива хришћанска вера. У овом уводном корпусу сабрани су краћи састави који излажу основне поставке и догматске истине хришћанства. Међу њима су излагање о Светој Тројици Атанасија, архиепископа александријског, затим питања и одговори о Светој Тројици архиепископа Кирила Александријског, као и кратко излагање о „правоверној вери“ Јована Филозофа. Завршни део ове целине чине поучни Епифанијеви текстови о Шестодневу, о анђелима, о човеку и о дрвету познања. Читава ова целина је

4 О садржини и структури Зборника за путнике в. Немировски 1993: 26–29, 35–43; Немировски 2001: 301–306, 341–355; 2003: 181–196.

Сл. 7 и 8. Поуке Светих отаца, Зборник за путнике, издање Божидара Вуковића, 1521, л. 4б и 6а, УБ, Р 3006

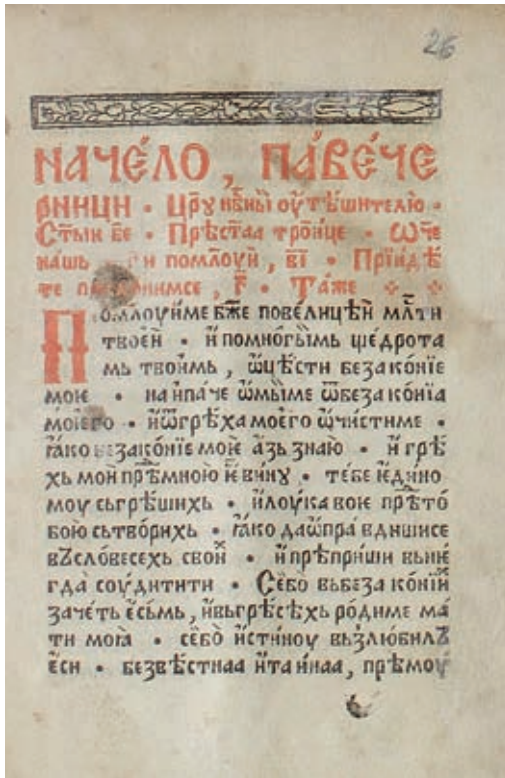
изложена на првом кватерниону (л. 1–8), који није сигниран, што може указивати на то да је овај уводни блок накнадно укључен током самог штампања.

Литургијски састави. Највећи део Зборника за путнике чине богослужбени текстови који обухватају Синаксар (календар) с покретним и непокретним празницима (Цибранска-Костова 2013: 324–335), Часослов са дневним службама (од вечерње до молитве на трпези), као и бројне молитве, тропаре и каноне.

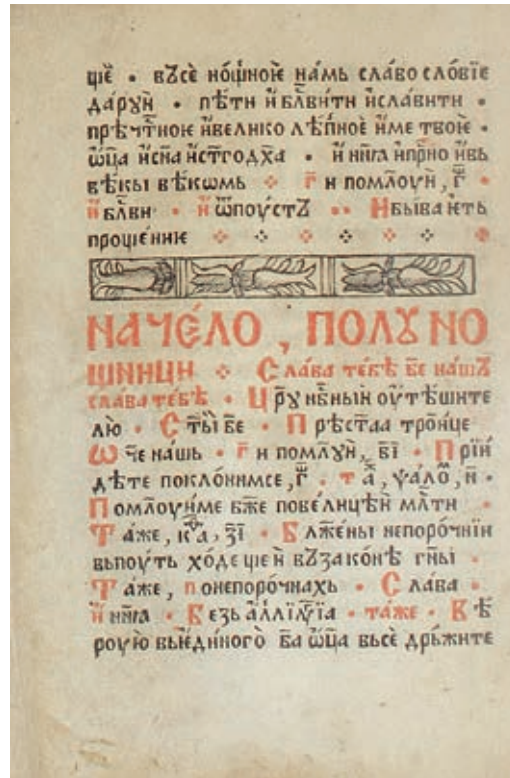
На почетку целине са литургијским текстовима налази се Синаксар, који садржи попис празника за покретни и непокретни круг црквене године, а који обично улази у састав последовања псалтира. У њему је најпре изложен попис празника за сваки дан у години без тропара и кондака, док су у Синаксару Великог поста назначени најзначајнији празници у недељама овога периода црквене године.

Након Синаксара следи Часослов са службама дневног богослужбеног циклуса, који започиње вечерњом а завршава се молитвом на вечерњој трпези.

Сл. 11. Повечерје, Зборник за путнике, издање Божидара Вуковића, 1521, л. 29а, УБ, Р 3006

Сл. 12. Полуноћница, Зборник за путнике, издање Божидара Вуковића, 1521, л. 34б, УБ, Р 3006

На самом крају налазе се причасни празника и светих, штампани ћириличким писмом на грчком језику, преузети из годишњег богослужбеног круга.

У издању из 1536. године поредак полуноћнице је проширен пуним текстом седамнаесте катизме за свакодневну и девете катизме за суботњу полуноћницу. Поред раније штампаних причасних празника и светих, додата су још два састава на грчком – Херувика и појачка одговарања на литургијама Јована Златоустог и Василија Великог. Напоследку су уврштена и разна припела, Пасхалија с луновником и Синаксаром и пратећим упутствима за употребу, што јасно потврђује литургијски карактер књиге и њену практичну примену у богослужбеном календару.

Молитвени састави. Једна од особености Зборника за путнике јесте присуство молитвених текстова, што ову књигу приближава типу молитвеника. У обе верзије издања из 1521. године налази се циклус Молитава светих отаца – Антиоха, Јована Златоустог, Пајсија Пустиняка, Петра Црнорисца и Григорија Двојеслова. Поред

Сл. 13. Часни крст, Зборник за путнике, издање Божидара Вуковића, 1521, л. 209б, УБ, Р 300б

Сл. 14. Похвала Часном крсту, Зборник за путнике, издање Божидара Вуковића, 1560, л. 210а, УБ, Р 300б

них, штампани су и Поредак молитава пред спавање и Молитва пред исповест, што јасно указује на намеру уредника да у зборник уврсти текстове намењене личној, покајничкој и припремној молитви.

Верско-дидактички састави. У верско-дидактичке саставе могу се условно уброяти и додаци Синаксару, у којима су дата кратка упутства о начину прослављања празника, о броју дана у месецу и знацима зодијака. Међутим, највећи део верско-дидактичких текстова налази се у завршном делу књиге. Тај корпус започиње Похвалом Часном и животворном крсту, а наставља се апокрифним циклусом посвећеним Христовом нерукотвореном образу – Посланицом цара Авгара Христу, Одговором (отписом) Господа Исуса Христа Авгару, Посланицом Ананија Брзоходца цару Авгару и Чудом о Светом убрусу. Иза ових текстова следе састави О именима Господњим и О именима Пресвете Богородице, затим Кратко казивање о Богородичином рођењу и Слово апостола Павла, које је сачувано само у сажетој варијанти издања.

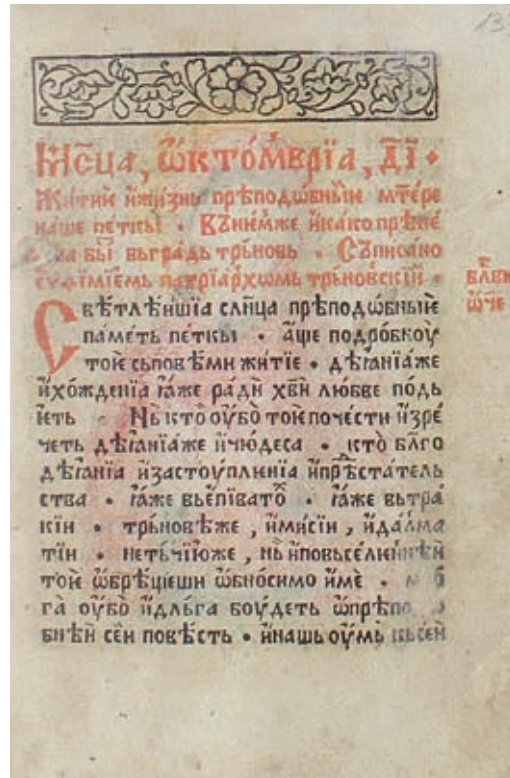

Садржај и формална обележја Зборника за путнике показују да је ова књига била намењена пре свега личној молитвеној пракси и приватном читању, а не богослужбеној употреби у храму. Њен мали формат (октаво), пажљиво обликована графичка опрема са ксилографским представама светитеља и сцена из хришћанске историје, као и разноврсност текстова прилагођених индивидуалном читању, сведоче о намери да послужи као књига између богослужбеног зборника и молитвеника – преносиви кодекс за свакодневну духовну праксу. Овим издањем у српску и ширу православну штампану традицију уведен је тип књиге намењене личној употреби, што му обезбеђује посебно место у историји српског штампарства прве половине XVI века.

Иако се понекад истиче да је књига била усмерена ка ширем кругу верника, анализа њене садржине и историјских сведочанстава показује да је Зборник за путнике пре свега служио потребама мирских свештеника и монаха – нарочито оних који су боравили ван општежића одлазећи у „писаније“. Управо ти „манастирски путници“ путовали су не само по српским крајевима већ су обилазили и друге православне земље, преко Влашке и Молдавије, па све до удаљене Русије, прикупљајући прилоге за своје обитељи (Фотић 2000: 223). О монасима који су ишли у писаније сведоче бројни записи, од којих се значајан број односи на хиландарске „путнике“ (Фотић 2000: 221–231). Тако се, на пример, у запису из рукописног Псалтира манастира Хопова из 1622. године за писара Никодима каже да је „бивши путник Хиландара манастира“ (Стојановић 1902: 302, бр. 1114), док се у синђелији патријарха Арсенија III Чарнојевића из 1704. године помиње „путник манастирски“ (Руварац 1922: 1–6). То указује на могућност првобитне, практичне намене књиге као личног богослужбеног приручника који је омогућавао монасима и клирицима да очувају свој молитвени ритам и духовну дисциплину и ван манастирских заједница. Сама структура Зборника потврђује ову претпоставку. Највећи део књиге чине литургијски и молитвени текстови који омогућавају читаоцу да самостално прати дневни и седмични богослужбени циклус. Ту спадају Часослов (као основа дневног поретка), Синаксар, односно календар за поштовање празника годишњег круга, као и састави недељног богослужбеног циклуса. Укључивањем синаксара који обухвата покретни и непокретни круг, затим тропара, акатиста и параклиса, Зборник за путнике постао је практично помагало не само за монахе „у писанијама“, већ и за келиотско монаштво. На то упућује и састав намењен онима „који желе да га певају у ћелијама“, штампан након последовања акатиста Пресветој Богородици и молитве после икоса. Другим речима, издање је било конципирано тако да садржи најнеопходније текстове из већих богослужбених књига и тако покрије сва три циклуса литургијске године – дневни, седмични и годишњи.

За разлику од западноевропских простора, где је постојало развијено тржиште штампаних књига на народним језицима, у јужнословенским областима под османском влашћу читалачка публика међу лаицима била је умногоме ограничена. Стога је Зборник за путнике првенствено био усмерен ка потребама клирика и монаха, а тек

Сл. 17. Света Петка, Зборник за путнике, издање Божидара Вуковића, 1521, л. 174б, УБ, Р 3006

Сл. 18. Житије свете Петке, Полуноћница, Зборник за путнике, издање Божидара Вуковића, 1521, л. 175а, УБ, Р 3006

потом и писменијих представника мирјанâ. Чињеница да највећи део књиге заузимају богослужбени и молитвени текстови (Часослов, Синаксар, службе) најочитије потврђује управо такву примарну намену.

Међутим, Вуковићев Зборник за путнике није остао ограничен на лица из монашког и свештеничког круга. У њега су свесно уврштени и морализаторско-дидактички састави, попут Житија свете Петке и Житија светог великомученика Ђорђа, а што је посебно значајно, и читав низ апокрифних текстова апотропејске намене. Ту спадају Похвала Часном и животворном крсту, списи о именима Господњим и Пресвете Богородице (Измирлиева 2011: 46–65), као и епизоде везане за цара Авгара и Христов нерукотворени образ. Управо ови састави омогућили су да књига буде прихватљива и ширем кругу православних верника, а не искључиво међу клирицима, будући да су такви текстови одговарали потребама личне побожности – како у дому, тако и на путу – пружајући утеху и заштиту од свакодневних опасности.

Њиховој прихватљивости и функционалности значајно је допринео и богати графички украс, у првом реду ксилографске иконе које су претходиле појединим текстовима, а које су истовремено служиле и као визуелни ослонац у молитви и верницима скромнијег образовања.

Идејни фокус који најочитије открива апотропејску димензију Вуковићевог Зборника за путнике чине састави Похвала Часном и животворном крсту и Казивање о нерукотвореном Христовом образу. Овим текстовима претходе илустрације које функционишу и као визуелни еквиваленти њиховог садржаја и као носиоци заштитничке снаге самих молитава. Испред Похвале отиснут је дрворез крста окружен пиктограмима и оруђима Христовог страдања, док се испред Чуда о Светом убрусу и керамици налази представа Христа који „брзоходцу“ цара Авгара предаје свој нерукотворени лик.⁵

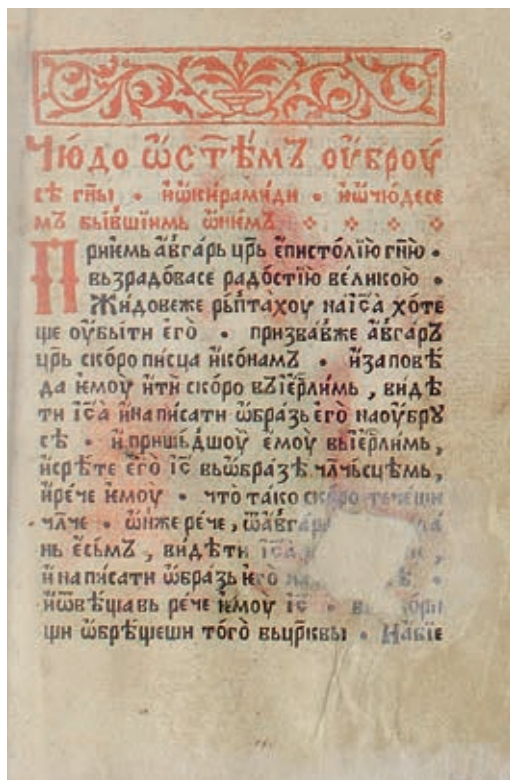
Пиктограм је чинила формула од четири иницијала, при чему је сваки иницијал представљао почетно слово појединачне речи које у целини чине молитвену реченицу. Такве реченице, обично преузете из апокрифних молитава (Радојчић 1931: 187–211; Ракић 1998: 50), биле су подложне различитим тумачењима. На другом дрворезу, у сцени Христовог предавања сопственог лика „брзоходцу“, визуелно је представљена једна од најпознатијих верзија легенде о краљу Авгару и Христовој преписци. Ова приповест је у позновизантијској побожности стекла изузетну популарност управо због веровања у заштитничку моћ Христовог аутографа и апотропејску снагу његовог нерукотвореног образа.

Посебно сведочанство таквог схватања налази се у завршној формули текста о чудима Светог убруса и ћерамиде, која изричито дефинише заштитну моћ „знамења“ и „имена“ као духовног оружја против зла:

Видевши ова знамења; и прочитавши ова имена, непобеђен бићеш у рату; и од свих непријатеља избављен ћеш бити; и од изненадне смрти; и од страха ноћног, и од дејства сотониног; и од сваке напасти видљивих и невидљивих непријатеља. Знамењем Часног и животворног крста штитимо се; и свим именима Господњим којих је 72; и свим чудима и недостижним знамењима преславне и часне матере Господа нашег Исуса Христа; нека је Њему слава у векове векова.

Ова молитвена формула не само што осветљава функционалну природу текста већ упућује и на то да је сам Зборник за путнике био замишљен и као духовни амулет – књига која, осим што служи молитви, пружа и осећај заштите од свих „напасти видљивих и невидљивих“. Ова замисао, која је касније добила на посебној употреби

5 Реч је о једној од реинтерпретација легенде о краљу Авгару и његовој преписци с Христом, која је доживела већи број верзија, а која је своју популарност догавала, пре свега, заштитничкој моћи Христовог аутографа, с једне стране, и апотропејској снази његовог нерукотвореног образа, с друге. У српском рукописном наслеђу познате су три верзије легенде о Авгару (Јовановић 2005: 82–97; 2014: 141–147). Уопштено о легенди о цару Авгару и њеној рецепцији код Срба в. Татић-Ђурић 2011: 45–70.

Сл. 19. Чудо о Светом убрусу, Зборник за путнике, издање Божидара Вуковића, 1521, л. 216а, УБ, Р 300б

Сл. 20. О именима Господњим, Зборник за путнике, издање Божидара Вуковића, 1521, л. 218б, УБ, Р 300б

и значају кроз своју реинтерпретацију у јужнословенским абагарима,⁶ заснива се на споју текста и слике. Управо та синтеза апокрифних молитава, пиктографских знакова и дрворезаних симбола у највећој мери је допринела популарности Вуковићевих издања ширем кругу православних хришћана, који су у њима препознавали не само Молитвеник већ и предмет духовне заштите.

Тако се у Зборнику за путнике спајају три основне функционалне равни: 1) литургијско-практична – омогућава клирику или монаху ван манастира да одржи дневни и годишњи молитвени ритам; 2) кагихетска и верско-дидактичка – пружа читаоцу основна знања из догматско-доктринарне сфере, што објашњава присуство поука светих отаца и молитвених састава угледних црквених писаца; 3) апотропејска – где књига као целина, а нарочито њени завршни одељци са илустрацијама,

6 О абагарима в. Минчева 2012: 105–115; 2015а; 2015б: 1–14; Цибранска-Костова 2016: 6–23; Станцнев 2020: 249–260.

Сл. 21. „Отпело на грчком“, Зборник за путнике, издање Божидара Вуковића, 1536, л. 281а, БМС, Р Ср 3.1
 Сл. 22. „Припела“, Зборник за путнике, издање Божидара Вуковића, 1536, л. 281а, БМС, Р Ср 3.1

делује као духовни амулет и заштитна реликвија у штампаном облику. Управо ова трострука функционалност објашњава како њену широку популарност тако и чињеницу да је била погодна за продају и употребу у разноврсним православним срединама на Балкану и источном Јадрану.

Посматран у ширем контексту, Зборник за путнике представља значајну етапу у развоју православне духовности у доба штампане културе. Он повезује старију рукописну традицију зборника за ћелијску употребу са западноевропским моделом преносивих књига за индивидуалну молитву. На тај начин Вуковићев зборник постаје спона између литургијског текста и свакодневног живота, односно између монашке дисциплине и лаичке побожности. У практичном смислу, мали формат и вишенаменски садржај представљали су и економски и тржишни одговор на потребе православних читалаца под османском влашћу. Његова распрострањеност и поновљена издања (1536, 1547, 1560) недвосмислено показују да је овај концепт био

одржив и да је Зборник за путнике током XVI века постао један од најпопуларнијих типова православних молитвених приручника.

Положај и намена Зборника за путнике јасно показују да је ова књига настала на пресеку монашке традиције православног хришћанства и културног амбијента Венеције у првој половини XVI века. Овај зборник мешовитог састава малог формата штампан на српскословенском језику представља нови тип књиге у православној средини и обједињује догматске, литургијске, поучне и апотропејске текстове у функционално јединство. До његовог појављивања није познат пример овако замишљене ћириличке књиге, чија је структура истовремено одраз духовних потреба православних заједница и разумевања нових могућности штампе и књижног тржишта. У том смислу, Вуковићев и Пахомијев подухват означава важну етапу у развоју православне штампе и представља први покушај да се традиционални рукописни зборник ћелијне употребе прилагоди техничким и организационим потенцијалима штампе.

У западноевропском контексту књиге малог формата намењене личном читању и молитви биле су у позном средњем веку већ устаљен део верске праксе. Њихов развој повезује се са духовним правцем *devotio moderna* (Post 1968; FÜLLENWASCH 2013: 716–717), који је наглашавао унутрашњу молитву и поучно читање, а не само саборно учешће у литургији. Под утицајем тога правца настају рукописни и штампани часослови, као и италијанске *libri delle compagnie* – књиге намењене заједничком и појединачном упражњавању молитава у оквиру верских братстава (DonDI 2016: 1–238). Ови састави постају један од најраспрострањенијих девоционалних жанрова у римокатоличком свету у позном средњем веку и раном модерном добу (Wieck 2001). На ту врсту читања упућују и бројни визуелни извори, међу којима се издвајају сцене Благовести, где се Богородица приказује са књигом у руци, као знаком новог идеала личне, интроспективне молитве.

Најпознатији међу тим књигама били су часослови (*gli offizioli, libri delle ore*), чију је основу чинио календар са дневним молитвама, допуњен догматским, морално-дидактичким и химнографским текстовима. Мали формат, јасна унутрашња композиција и богата илуминација учинили су их изузетно распрострањеним, те се у историји књиге сматрају најтипичнијим обликом издања намењених личној молитви у касном средњем веку и раном модерном добу.

По њиховом узору, у Италији – нарочито у Венецији XV и XVI века – развила се и варијанта Часослова позната као *libri da compagnia* (MANZARI 2010: 141–160), који су садржали молитве, службе и химне за индивидуалну и колективну употребу у оквиру верских братстава (DonDI 2011: 183–192; 2016: 42–45). Практичност и компактност ових издања створиле су трајан модел „цепних“ књига за личну молитву, који је, захваљујући својој вербално-визуелној структури, у римокатоличком свету стекао широку распрострањеност и значај.

Управо у таквом, већ формираном венецијанском издавачком окружењу треба посматрати и Вуковићев и Пахомијев подухват. Венеција је у првој половини XVI века била не само водеће средиште штампарства него и место у којем су се природно укрштале источне и западне књижне традиције. У том амбијенту обојица су препознала могућност да православним читаоцима понуде књигу која ће по формату, организацији и визуелном слоју одговарати савременим западним молитвеним приручницима, али ће по садржају бити у потпуности прилагођена православном богослужбеном поретку. Њихова намера није била једноставно преузимање латинске форме, већ њено свесно преобликовање. Стога је латински литургијски циклус замењен православним Часословом, календар светитеља византијским Синаксаром, а на место западних медитативних текстова дошли су тропари, акатисти и параклиси. Овај поступак није био пуко копирање, већ суштински преображај западњачке форме у аутентични израз православне духовности. На тај начин, основна идеја преносиве молитвене књиге добила је свој православни облик, усклађен са духовним потребама и литургијском традицијом источног хришћанства.

Актуелност овога западног обрасца у Вуковићево и Пахомијево време потврђује велики број позних инкунабулних издања Часослова, штампаних углавном у Француској, Италији и Немачкој. У самој Венецији први Часослови излазе већ крајем XV века – од издања Николе Жансона (1474) до илустрованих примера Бонинуса де Бониниса (1481) и грчког Часослова Алда Мануџија (1497). Делатност породице Ђунти (Ђунта) показује да је већ крајем XV века у Венецији постојао уобличен модел штампања литургијских и молитвених књига малог формата, међу којима је *Officium Beatae Mariae Virginis* заузимало истакнуто место (DONDI 2016: 402–412, 440–442, 444–446, бр. 53–56, 60, 62). Као издавачи који су се рано специјализовали за ову врсту издања, Ђунти су развили серијску продукцију визуелно богато опремљених часослова, намењених широкој и међународној публици, чиме су битно допринели њиховој популарности (PETRAS 1974: 334–346; ARMSTRONG 2001: 65–93; NUOVO 2013: 51–56). Ово сведочи да је у време када су Вуковић и Пахомије покретали своје пројекте, формат малих молитвених књига био технолошки, естетски и тржишно потпуно афирмисан.

Православна средина, разуме се, није тај модел преузела директно. Она је у сопственој рукописној пракси већ познавала зборнике мешовитог састава намењене личној молитви.

Посебан претходник у развоју овога типа књига представља тзв. *Српски молитвеник* Дубровчанина Франческа Раткова Мицаловића, штампан у типографији Ђорђа Русконија у Венецији 1512. године (Грковић-Мејџор, Савић 2016: 117–121; Иванић 2016: 127–137; Јањић 2016: 139–144; Станишић 2016: 145–150; Павловић 2016: 151–158). Штампан је ћириличким писмом на српском народном језику, али је намењен римокатоличком словенском становништву у Дубровнику, Србији и јадранском приобаљу и залеђу. По формату, структури и језику, Мицаловићев молитвеник представља први покушај да се западни модел Часослова – књиге за личну

молитву и поучно читање – пренесе у словенску ћириличку традицију. Састављен од молитава дневног циклуса, химнографских и догматско-дидактичких текстова, овај молитвеник је типолошки најранији пример преносиве књиге за личну побожност на јужнословенском простору. Управо је тај Мицаловићев молитвеник, који је несумњиво био познат Божидару Вуковићу, типолошки претходник и јасан доказ да је идеја мале ћириличке књиге намењене личној молитви била утемељена у вишеверском и културно динамичном амбијенту Венеције у првој половини XVI века, чиме је показао пут и отворио простор за Вуковићеве зборнике за путнике.

Вуковић и Пахомије су, дакле, у Венецији затекли спреман жанровски и технички образац, али су у њега унели сопствени садржај и православни литургијски поредак, обликујући књигу која је по форми следила европске стандарде, а по суштини припадала православном културном кругу.

Тако осмишљен, Зборник за путнике може се посматрати и као културно-идентитетски пројекат. У време када је штампана реч у православном свету била готово искључиво везана за велике богослужбене књиге, ово издање добија двоструку функцију, постајући средством личне молитвене праксе и знаком колективне духовне самосвести у условима османске власти. Његов мали формат снижавао је трошкове производње и олакшавао дистрибуцију, док је разноврсност садржаја омогућавала употребу и у монашким и у лаичким круговима. Управо зато Зборник за путнике није само прилагођавање западних образаца, већ веродостојан спој западноевропских модела личне побожности и православних духовних потреба у специфичном венецијанском амбијенту прве половине XVI века. Тај спој открива динамику културне размене између Истока и Запада, у којој је штампано слово постало истовремено практично средство, симбол идентитета и чувар духовног континуитета православних заједница.

§

Зборник за путнике Божидача Вуковића представља један од најсложенијих и најзначајнијих примера православне штампане књиге мешовитог састава у првој половини XVI века. Његово постојање и развој кроз више издања (1521, 1536, 1547, 1560) сведоче о високом степену уредничке свести и о настојању да се у оквиру православне традиције обликује нов тип молитвене књиге који ће одговарати новим облицима духовног живота и потребама епохе.

По својој концепцији ова књига стоји на раскршћу двеју традиција. С једне стране, дубоко је укореењена у јужнословенском рукописном наслеђу, које је познавало зборнике за ћелијску употребу и личну молитву; с друге стране, њен мали формат, унутрашња систематизација и однос између молитвених, догматских и поучних текстова приближавају је западноевропским књигама из круга приватне побожности, од којих су најпопуларнији били часослови. Та сродност није плод опонашања, већ резултат упоредног развоја у истом културном простору Венеције, где су се укрштале латинска и грчко-словенска традиција.

Вуковићев зборник је, стога, више од верског приручника. Он представља културни артефакт сложене функције – богослужбене, катихетске, апотропејске и идентитетске. Као преносива књига, служио је монасима и клирицима као помагало за одржавање молитвеног ритма, али је истовремено имао и заштитничку димензију. Његов визуелни слој – дрворези Свете Тројице, Часног крста, Нерукотвореног образа и других приказа светих – није само орнамент већ део духовне семиотике књиге, у којој се текст и слика сједињују, делујући заједно као вербално-визуелна целина.

У доба османске власти, када су институционални облици православног живота били ослабљени, ова књига је добила и посебну идентитетску улогу: постала је сведочанством духовне самодовољности и културне виталности православних заједница које су своју веру и језик очувале кроз писану и штапану реч. Тиме се Зборник за путнике уклапа у шири европски контекст послесредњовековне побожности, али га истовремено надраста својом мисијом да у условима дијаспоре и туђе власти обезбеди трајање литургијског и културног памћења.

Његов утицај може се пратити у каснијим издањима XVI века – у Зборнику Јакова од Камене Реке (1566), Зборнику Јакова Крајкова (1572) и Зборнику Стефана Паштровића (1597) – која, ма колико различита по садржају и графичкој опреми, потврђују трајност Вуковићевог концепта и прихватање модела православног молитвеника за индивидуалну побожност на ширем балканском простору.

Посматран у целини, Вуковићев Зборник за путнике представља симболичку тачку сусрета Истока и Запада, у којој се западноевропска форма и источноправославни садржај стапају у јединствену целину. Као медијум духовне праксе, културног памћења и идентитетске самосвести, ова књига превазилази националне и конфесионалне границе, сведочећи о снази штапаног слова као средства очувања вере, језика и културног континуитета у једном од најосетљивијих раздобља српске и европске историје.

Прилог

УПОРЕДНИ ПРИКАЗ САДРЖАЈА ЗБОРНИКА ЗА ПУТНИКЕ

1521 (САЖЕТА ВАРИЈАНТА)	1521 (ОПШИРНА ВАРИЈАНТА)	1536
Поуке светих отаца: Атанасије, архиепископ александријски – О Светој Тројици и вери (2а); Кирил, архиепископ александријски – Питања и одговори о Светој Тројици (3а); Јован Филозоф – Кратко излагање о правоверној вери (4б)	Поуке светих отаца: Атанасије, архиепископ александријски – О Светој Тројици и вери (2а); Кирил, архиепископ александријски – Питања и одговори о Светој Тројици (3а); Јован Филозоф – Кратко излагање о правоверној вери (4б)	Поуке светих отаца: Атанасије, архиепископ александријски – О Светој Тројици и вери (2а); Кирил, архиепископ александријски – Питања и одговори о Светој Тројици (3а); Јован Филозоф – Кратко излагање о правоверној вери (4б)
Свети отац Епифаније – шта је Бог створио за шест дана (6а); О анђелима (7б); О човеку; О дрвету познања (8а)	Свети отац Епифаније – шта је Бог створио за шест дана (6а); О анђелима (7б); О човеку; О дрвету познања (8а)	Свети отац Епифаније – шта је Бог створио за шест дана (6а); О анђелима (7б); О човеку; О дрвету познања (8а)
Синаксар (попис празника за сваки дан у години, без тропара и кондака) (9а); О празницима – како треба прослављати празнике; колико који месец има дана (21а); епахте; знаци зодијака (21б)	Синаксар (попис празника за сваки дан у години, без тропара и кондака) (9а); О празницима – како треба прослављати празнике; колико који месец има дана (21а); епахте; знаци зодијака (21б)	Синаксар (попис празника за сваки дан у години, без тропара и кондака) (9а); О празницима – како треба прослављати празнике; колико који месец има дана (21а); епахте; знаци зодијака (21б)
Синаксар светог и Великог поста (попис значајнијих празника у недељама Великог поста без тропара и кондака; попис недеља по Великом посту до понедељка друге недеље по Духовима) (22а)	Синаксар светог и Великог поста (попис значајнијих празника у недељама Великог поста без тропара и кондака; попис недеља по Великом посту до понедељка друге недеље по Духовима) (22а)	Синаксар светог и Великог поста (попис значајнијих празника у недељама Великог поста без тропара и кондака; попис недеља по Великом посту до понедељка друге недеље по Духовима) (22а)

<p>Часослов (23δ); вечерња (24a); мало повечерје (29a); полуноћница свакодневна (34δ); полуноћница суботња (37a); јутрење (38a); час први (46δ); час трећи (49δ); час шести (52a); изобразитељна (55δ); час девети (58δ); молитве на јутарњој трпези (62a); молитве на вечерњој трпези (63δ)</p>	<p>Часослов (23δ); вечерња (24a); мало повечерје (29a); полуноћница свакодневна (34δ); полуноћница суботња (37a); јутрење (38a); час први (46δ); час трећи (49δ); час шести (52a); изобразитељна (55δ); час девети (58δ); молитве на јутарњој трпези (62a); молитве на вечерњој трпези (63δ)</p>	<p>Часослов (23δ); вечерња (24a); мало повечерје (29a); полуноћница свакодневна (35a); полуноћница суботња (46a); јутрење (54a); час први (62δ); час трећи (65δ); час шести (68a); изобразитељна (71δ); час девети (74δ); молитве на јутарњој трпези (78a); молитве на вечерњој трпези (79δ)</p>
<p>Поредак молитава пред спавање (64δ)</p>	<p>Поредак молитава пред спавање (64δ)</p>	<p>Поредак молитава пред спавање (80δ)</p>
<p>Молитве светих отаца: молитва светог Антиоха (69a); Јована Златоустог (69δ); Пајсија Пустинјака (71a); Петра Црнорисца (71δ); Григорија Двојеслова (73a); молитва пред исповест (79δ)</p>	<p>Молитве светих отаца: молитва светог Антиоха (69a); Јована Златоустог (69δ); Пајсија Пустинјака (71a); Петра Црнорисца (71δ); Григорија Двојеслова (73a); молитва пред исповест (79δ)</p>	<p>Молитве светих отаца: молитва светог Антиоха (85a); Јована Златоустог (85δ); Пајсија Пустинјака (87a); Петра Црнорисца (87δ); Григорија Двојеслова (89a); молитва пред исповест (95δ)</p>
<p>Тропари: тропари по непорочним у недељу (82δ); тропари васкрсни, богородични и ипакоји свих осам гласова (83a); седмични тропари са богородичнима и кондацима (86δ); тројични тропари свих осам гласова (89a); светилни седмични (92a)</p>	<p>Тропари: тропари по непорочним у недељу (82δ); тропари васкрсни, богородични и ипакоји свих осам гласова (83a); седмични тропари са богородичнима и кондацима (86δ); тројични тропари свих осам гласова (89a); светилни седмични (92a)</p>	<p>Тропари: тропари по непорочним у недељу (98δ); тропари васкрсни, богородични и ипакоји свих осам гласова (99a); седмични тропари са богородичнима и кондацима (102δ); тројични тропари свих осам гласова (105a); светилни седмични (108a)</p>
<p>Последовање акатиста Пресветој Богородици (95a); молитва која се чита после икоса у акатисту (110δ); поменик за оне који желе да га певају у ћелији (112a)</p>	<p>Последовање акатиста Пресветој Богородици (95a); молитва која се чита после икоса у акатисту (110δ); поменик за оне који желе да га певају у ћелији (112a)</p>	<p>Последовање акатиста Пресветој Богородици (111a); молитва која се чита после икоса у акатисту (126δ); поменик за оне који желе да га певају у ћелији (128a)</p>

	<p>Молабни канони и параклиси за седмични циклус: Канон молабни анђелу чувару (114а); Часни параклис светом Јовану Претечи и Крститељу, другог гласа (120а); Часни параклис Пресветој Богородици, четвртог гласа (130а); Часни параклис Богородици и светом Николи, четвртог гласа (139а); Канон о Богородичином плачу, петог гласа (147а); Канон светим Оцима Григорија Синајита, шестог гласа (151а); пасхална служба (вечерње Велике суботе и јутрење Васкрса – 157а); Часни параклис светом пророку Илији, четвртог гласа (167а)</p>	<p>Молабни канони и параклиси за седмични циклус: Канон молабни анђелу чувару (130а); Часни параклис светом Јовану Претечи и Крститељу, другог гласа (136а); Часни параклис Пресветој Богородици, четвртог гласа (146а); Часни параклис Богородици и светом Николи, четвртог гласа (155а); Канон о Богородичином плачу, петог гласа (163а); Канон светим Оцима Григорија Синајита, шестог гласа (167а); пасхална служба (вечерње Велике суботе и јутрење Васкрса – 173б); Часни параклис светом пророку Илији, четвртог гласа (183а)</p>
	<p>Житија: житије свете Петке (175а); мучење великомученика и победоносца Ђорђа (186а)</p>	<p>Житија: житије свете Петке (191а); мучење великомученика и победоносца Ђорђа (202а)</p>
<p>Катавасије и славе за изабране празнике непокретног и покретног циклуса литургијске године (113а)</p>	<p>В. ниже</p>	<p>В. ниже</p>
<p>Похвала Часном и животворном крсту (154а)</p>	<p>Похвала Часном и животворном крсту (210а)</p>	<p>Похвала Часном и животворном крсту (226а)</p>
<p>Посланица цара Авгара Христу (156а); одговор (отпис) Господа Исуса Христа Авгару (157а); Чудо о Светом убрусу Господњем и о ћерамиди (160а)</p>	<p>Посланица цара Авгара Христу (213а); одговор (отпис) Господа Исуса Христа Авгару (214а); Чудо о Светом убрусу Господњем и о ћерамиди (216а)</p>	<p>Посланица цара Авгара Христу (229а); одговор (отпис) Господа Исуса Христа Авгару (230а); Чудо о Светом убрусу Господњем и о ћерамиди (232а)</p>

О именима Господњим (162а)	О именима Господњим (218δ)	О именима Господњим (234δ)
О именима Пресвете Богородице (164а)	О именима Пресвете Богородице (220а)	О именима Пресвете Богородице (236а)
Кратко казивање о рођењу Пресвете Богородице (167а)	Кратко казивање о рођењу Пресвете Богородице (223δ)	Кратко казивање о рођењу Пресвете Богородице (239δ)
	Азбука (224δ)	
	Катавасије и славе за изабране празнике непокретног и покретног циклауса литургијске године (225а)	Херувимска песма на грчком језику (240δ)
	Догматици свих осам гласова (262δ)	Катавасије и славе за изабране празнике непокретног и покретног циклауса литургијске године (241а)
Слово светог апостола Павла (169а)	Слово светог апостола Павла (265а)	Догматици свих осам гласова (278δ)
		Појачка одговарања ћирилским писмом на грчком језику за литургије Јована Златоустог и Василија Великог (281а)
Причасни празника и светих на грчком језику (170а)	Причасни празника и светих на грчком језику (269а)	Причасни празника и светих на грчком језику (287а)
		Припела на полијелеју (289а)
		Припела на изабраним псалмима великих празника, твореније кир Филотеја (289а)

		Припела на деветој песми (канона) на Господње и Богородичине празнике (289δ)
		Празничне библијске песме – „мојсеовице“ (291δ)
		Пасхалија с Луновником и Синаксаром (297а)
		Епахте (306а)
		Упутства за употребу пасхалне таблице (306а)
		О ширини и дужини Земље – кратак спис географске и хронолошке садржине (309а)
Поговор (174δ)	Поговор (170δ)	Поговор (311а)

СПИСАК РЕФЕРЕНЦИ

ИЗВОРИ

Зборн. 1521: Зборник за путнике. Издање Божидара Вуковића. Венеција 1521. – Према примерцима: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, сигн. Р 3006; Библиотека Марчана, Венеција, сигн. Rari Ven 726.

Зборн. 1536: Зборник за путнике. Издање Божидара Вуковића. Венеција 1536. – Према примерцима: Народна библиотека Србије, сигн. ПКЛС 66; Библиотека Матице српске, сигн. БМС, Р Ср 3.1.

Зборн. 1547: Зборник за путнике. Издање Вићенца Вуковића. Венеција 1547. – Према примерцима: Руска државна библиотека, Москва, № 18; Руска национална библиотека Санкт Петербург, сигн. I.5.20.

Зборн. 1560: Зборник за путнике. Издање Вићенца Вуковића. Венеција 1560. – Према примерцима: Народна библиотека Србије, сигн. И 3; Манастир Јошаница.

ЛИТЕРАТУРА

ВОЗНЕСЕНСКИЙ 1999: А. В. Вознесенский. „Сведения и заметки о кириллических печатных книгах, 1. Малая подорожная книжка Франциска Скорины.“ *Труды Отдела древнерусской литературы*, 51 (1999), 337–341.

ГРКОВИЋ-МЕЈДОР, САВИЋ 2016: Ј. Грковић-Мејдор, В. Савић. „Српски молитвеник из 1512. године.“ *Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетјару 1512–1942–2012*. Београд 2016, 117–121.

ИВАНИЋ 2016: Б. Иванић. „Ликовни украс штампаног ћириличног дубровачког молитвеника из 1512. године.“ *Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетјару 1512–1942–2012*. Београд 2016, 127–137.

ИЗМИРЛИЕВА 2011: В. Измирлиева. „Семьдесят два имени Господа: Перевод, транслитерация и религиозная гибридизация.“ *Translation and Tradition in Slavia Orthodoxa*. Vienna 2011, 46–65.

ЈАЊИЋ 2016: Д. Јањић. „Служба светог Крста и Служба светог Духа у ћириличком дубровачком Молитвенику из 1512. године.“ *Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетјару 1512–1942–2012*. Београд 2016, 139–144.

ЈОВАНОВИЋ 2005: Т. Јовановић. *Ајокрифи новозаветни. Према српским ѱрејисима*. Београд 2005.

ЈОВАНОВИЋ 2014: Т. Јовановић. „Посланица цара Авгара Исусу Христу према српском препису с краја XIII – почетка XIV века.“ *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 80 (2014), 141–147.

ЛАЗИЋ 2013: М. Лазић. „Између патриотизма, побожности и трговине: мотиви издавачке делатности Божидара Вуковића.“ *Археографски ѱрилози*, 35 (2013), 49–101.

- ЛАЗИЋ 2022: М. А. Лазић. *Божидар Вуковић. Између историје и имагинације*. Београд 2022.
- ЛАЗИЋ 2024: М. А. Лазић. „Хронологија палеотипа из првог издавачког циклуса Божидара Вуковића.“ *Археографски прилози*, 46 (2024), 11–58.
- Мано-Зиси 1986: К. Мано-Зиси. „Зборници за путнике Божидара Вуковића у светлу сачуваних примерака.“ *Штампарска и књижевна дјелатност Божидара Вуковића Подјоричанина*. Титоград 1986, 151–171.
- Минчева 2012: Б. Минчева. „Двойствената същност на ‘Абагар’ – ‘шифърт’ на Филип Станиславов.“ *Beati Possidentes. Юбилеен сборник, посветен на 60-годишната на проф. д-р Боряна Христова*. Софија 2012, 105–115.
- Минчева 2015а: Б. Минчева. *Амулетните свитџици тип „абагар“ в печатната традиција южните славјани 16–18 век*. Дисертација за присъждане на образователната и научната степен доктор. Софија 2015.
- Минчева 2015б: Б. Минчева. „Списъците с имена на Бог и света Богородица в южнославянската книжовна традиција през XVI и XVII век.“ *Библиотека. Списание за библиотечни и информационни науки, книгознание и литературна история*, XXII/6 (2015), 44–57.
- Немировски 1993: Е. Љ. Немировски. *Црногорска библиографија*, I/2, *Издања Божидара и Вићенца Вуковића, Стефана Мариновића, Јакова од Камене реке, Јеролима Зајуровића, Јакова Крајкова, Ђованиа Антонија Рамјацеџа, Марка и Бартоломеа Ђинамиа 1519–1638*. Цетиње 1993.
- Новаковић 1877: С. Новаковић. „Божидара Вуковића зборници за путнике: Издања позната и непозната.“ *Гласник Српској научној друштва*, 45 (1877), 129–167.
- Павловић 2016: С. Павловић. „Фонолошки систем Српског молитвеника из 1512. године.“ *Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетару 1512–1942–2012*. Београд 2016, 151–158.
- Петковић 1969: С. Петковић. „Илустрације Meditationes vitae Christi од Псеудо-Бонавентуре у једној српској штампаној књизи XVI века.“ *Зборник Светозара Радојчића*. Београд 1969, 253–265.
- Пешикан 1994: М. Пешикан. „Лексикон српскословенског штампарства.“ *Пет векова српској штампарској 1494–1994*. Београд 1994, 71–218.
- Радојчић 1931: Н. Радојчић. „Српски Абагар.“ *Etnolog*, 4 (1930–1931), 187–211.
- Ракић 1998: З. Ракић. *Рагул. Српски сликар XVII века*. Нови Сад 1998.
- Руварац 1922: Д. Руварац. „Синђелије патријарха Арсенија Црнојевића.“ *Сјоменик Српске краљевске академије*, 55 (1922), 1–6.
- Синдик 1996: Н. Р. Синдик. *Издавачи, штампари, преписивачи*. Цетиње 1996.
- Станишић 2016: В. Станишић. „Ћирилица дубровачког молитвеника из 1512. године.“ *Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетару*. Београд 2016, 145–150.
- Стојановић 1902: Љ. Стојановић. *Сјари српски зајиси и најјиси*, I. Београд 1902.
- Татић-Ђурић 2011: М. Татић-Ђурић. *Студије о Христу*. Београд 2011.
- Темчин 2007: С. Темчин. „Происхождение названия *Малой подорожной книжки Франциска Скорины* в свете описи Супрасльског монаштва 1557 года.“ *Attonitates vel Lepores Philologiae*. Kraków 2007, 456–464.

ТРИФУНОВИЋ 1990: Ђ. Трифуновић. *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*. Београд 1990.

УБИПАРИП, ТРИЈИЋ 2015: М. Убипарип, В. Тријић. „Зборници параклиса у српскословенској традицији.“ *Археографски прилози*, 37 (2015), 69–105.

ФОТИЋ 2000: А. Фотић. *Светија Гора и Хиландар у Османском царству (XV–XVII век)*. Београд 2000.

ЦИБРАНСКА-КОСТОВА 2013: М. Цибранска-Костова. „Календарите във венецианските сборници за пътници: Към типологията на явленияето.“ *Старобългарска литература*, 47 (2013), 321–335.

ЦИБРАНСКА-КОСТОВА 2016: М. Цибранска-Костова. „Абагарът на Филип Станиславов: от артефакта към езиковия ресурс.“ *Zeszyty Cyrylo-Methodiańskie*, 5 (2016), 6–23.

ШПАДИЈЕР 2025: И. Шпадијер. *Живо средњовековље. Од рукописних књига до покрећних слика*. Београд 2025.

ARMSTRONG 2001: L. Armstrong. „Woodcuts for liturgical books published by LucAntonio Giunta in Venice, 1499–1501.“ *Word & Image. A Journal of Verbal/Visual Enquiry*, 17/1–2 (2001), 65–93.

DONDI 2011: C. Dondi. „Libri da compagnia Printed in 15th- and 16th-Century Italy.“ *Quarendo*, XLI/1–2 (2011), 183–192.

DONDI 2016: C. Dondi. *Printed Books of Hours from Fifteenth-Century Italy*. Florence 2016.

FÜLLENBACH 2013: E. H. Füllenbach. „Devotio Moderna.“ *Encyclopedia of the Bible and Its Reception*, 6 (2013), 716–717.

ЛЕМЕШКИН 2023: I. Lemeškin. „Проблеми изучения Малой подорожной книжки. Полемический экскурс.“ *Кныготыра*, 80 (2023), 343–385.

MANZARI 2010: F. Manzari. „Libri d'ore e strumenti per la devozione italiani e nordeuropei nel Tardo Medioevo: temi e aspetti della ricerca e della catalogazione.“ *La catalogazione dei manoscritti miniati come strumento di conoscenza. Esperienze, metodologia, prospettive*. Roma 2010, 141–160

NEMIROVSKIJ 1999: E. L. Nemirovskij. *Gesamtkatalog der Frühdrucke in kyrillischer Schrift*. Band V. *Die Druckerei von Francisk Skorina in Wilna*. Baden-Baden 2001.

NEMIROVSKIJ 2001: E. L. Nemirovskij. *Gesamtkatalog der Frühdrucke in kyrillischer Schrift*, Band IV. *Die Druckerei von Božidar Goraždanin in Goražde und Venedig. Die erste Druckerei von Božidar Vuković in Venedig*. Baden-Baden 2001.

NEMIROVSKIJ 2003: E. L. Nemirovskij. *Gesamtkatalog der Frühdrucke in kyrillischer Schrift*, Band VI. *Die zweite Druckerei von Božidar Vuković in Venedig*. Baden-Baden 2003.

NUOVO 2013: A. Nuovo. *The Book Trade in the Italian Renaissance*. Leiden–Boston 2013, 51–55.

PETTAS 1974: W. A. Pettas. „An International Renaissance Publishing Family: The Giunti.“ *The Library Quarterly*, 44/4 (1974), 334–349.

POST 1968: R. R. Post. *The Modern Devotion*. Leiden 1968.

STANTCHEV 2020: K. Stantchev. „L'Abagar di Filip Stanislavov (Roma, 1651) e le edizioni veneziane dei Vuković e di Jakov Krajkov.“ *Ricerche Slavistiche. Nuova serie*, 3, 63 (2020), 249–260.

WIECK 2001: R. S. Wieck. *Time Sanctified. The Book of Hours in Medieval Art and Life*. New York, 2001² [1988].

MIROSLAV A. LAZIĆ

THE EDITIONS OF BOŽIDAR VUKOVIĆ'S MISCELLANY FOR TRAVELLERS:
STRUCTURE, FUNCTION, AND CULTURAL CONTEXT

SUMMARY

This study examines Božidar Vuković's Miscellany for Travelers (*Zbornik za putnike*), printed in Venice in 1521 and 1536, as one of the most significant early examples of a portable Orthodox prayer book in the age of print. The analysis of its structure and editorial conception shows that the miscellany was primarily designed for monks and clergy 'on the move', enabling them to maintain the daily, weekly, and annual liturgical cycle outside the monastery. Its internal organisation – from dogmatic and doctrinal teachings and the Horologion with the Synaxarion, through devotional and didactic texts, to apocryphal texts such as the Praise of the Holy Cross and the cycle on the Holy Mandylion – reveals a threefold function: liturgical-practical, catechetical, and apotropaic. This apotropaic layer, together with the inclusion of hagiographical and moral-didactic texts, made the book appealing to a wider circle of Orthodox laypeople as well, who used it as a personal prayer book and as a source of spiritual protection in everyday life. A comparison with Western devotional genres (Books of Hours, *libri da compagna*) and with the South Slavic manuscript tradition shows that Vuković, together with Hieromonk Pakhomios, developed an Orthodox adaptation of the small portable prayer book within the Venetian cultural environment. The Miscellany for Travelers thus emerges as a fusion of Eastern content and Western form, and an important document of spiritual practice and cultural identity among Orthodox communities living under the Ottoman rule.

СПИСАК РЕЦЕНЗЕНАТА

ДР МАРИЈА ВАСИЉЕВИЋ

научни сарадник, Балканолошки институт САНУ, Београд

ДР ТОМИСЛАВ ЈОВАНОВИЋ

редовни професор у пензији, Филолошки факултет Универзитета у Београду

ДР КРИСТИНА МИЛОРАДОВИЋ

научни сарадник, Институт за историју уметности, Београд

ДР АЛЕКСАНДЕР НАУМОВ

професор емеритус, Универзитет Ка Фоскари, Венеција

Супрасаљска академија, Супрасаљ

ДР НЕБОЈША ПОРЧИЋ

ванредни професор, Филозофски факултет Универзитета у Београду

ДР ЉИЉАНА И. ПУЗОВИЋ

научни сарадник, Народна библиотека Србије, Београд

ДР ВИКТОР САВИЋ

редовни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду

научни саветник, Институт за српски језик САНУ, Београд

ДР ТАТЈАНА СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ

редовни професор, Филозофски факултет Универзитета у Београду

ДР БРАНИСЛАВ ТОДИЋ

редовни професор у пензији, Филозофски факултет Универзитета у Београду

ДР СВЕТЛАНА ТОМИН

редовни професор, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду

ДР ВЛАДАН ТРИЈИЋ

научни сарадник, Народна библиотека Србије, Београд

ДР МИЛАНКА УБИПРИП

научни сарадник, Народна библиотека Србије, Београд

ДР ИРЕНА ШПАДИЈЕР

редовни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду

ДР НЕБОЈША ШУЛЕТИЋ

научни сарадник, Балканолошки институт САНУ, Београд

REVIEWERS

TOMISLAV JOVANOVIĆ, DR SC.

Retired Full Professor, Faculty of Philology, University of Belgrade

KRISTINA MILORADOVIĆ, PhD

Research Associate, Institute of Art History, Belgrade

ALEXANDER NAUMOW, DR SC.

Prof. em., Ca' Foscari University of Venice, Venice

The Supraśl Academy, Supraśl

NEBOJŠA PORČIĆ, DR SC.

Associate Professor, Faculty of Philosophy, University of Belgrade

LJILJANA I. PUZOVIĆ, PhD

Research Associate, National Library of Serbia, Belgrade

VIKTOR SAVIĆ, DR SC.

Full Professor, Faculty of Philology, University of Belgrade

Principal Research Fellow, Institute for the Serbian Language of SASA, Belgrade

IRENA ŠPADIJER, DR SC.

Full Professor, Faculty of Philology, University of Belgrade

TATJANA SUBOTIN-GOLUBOVIĆ, DR SC.

Full Professor, Faculty of Philosophy, University of Belgrade

NEBOJŠA ŠULETIĆ, PhD

Research Associate, Institute for Balkan Studies of SASA, Belgrade

BRANISLAV TODIĆ, DR SC.

Retired Full Professor, Faculty of Philosophy, University of Belgrade

SVETLANA TOMIN, DR SC.

Full Professor, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad

VLADAN TRIJIĆ, PhD

Research Associate, National Library of Serbia, Belgrade

MILANKA UBIPARIĆ, PhD

Research Associate, National Library of Serbia, Belgrade

MARIJA VASILJEVIĆ, PhD

Research Associate, Institute for Balkan Studies of SASA, Belgrade

АРХЕОГРАФСКИ ПРИЛОЗИ
ARCHEOGRAPHICAL PAPERS

Издавачи/Publishers

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ

Скерлићева 1, 11000 Београд, Србија

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

Кнеза Михаила 36/1, 11000 Београд, Србија

NATIONAL LIBRARY OF SERBIA

1, Skerlićeva St. 11000 Belgrade, Serbia

INSTITUTE FOR THE SERBIAN LANGUAGE OF SASA

36/1, Knez Mihaila St. 11000 Belgrade, Serbia

За издаваче/For Publishers

ЈАСМИНА НИНКОВ, в. д. управника

ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ, в. д. директора

JASMINA NINKOV, Acting Director

VLADAN JOVANOVIĆ, Acting Director

Лектура и коректура/Proofreading

ВИКТОР САВИЋ

КАТАРИНА ШТЕТИЋ

ДРАГАНА ДУКИЋ-БОЈИЋ

VIKTOR SAVIĆ

KATARINA ŠTETIĆ

DRAGANA ĐUKIĆ-BOJIĆ

Превод на енглески/English Translation

ЈЕЛЕНА ВИТЕЗОВИЋ

JELENA VITEZOVIĆ

Технички уредник/Publishing Editor

МИРОСЛАВ А. ЛАЗИЋ

MIROSLAV A. LAZIĆ

Штампа/Printed by

RETRO PRINT, БЕОГРАД

RETRO PRINT, BELGRADE

Тираж/Circulation

300

Часопис излази једном годишње.
Објављени радови, као и Упутство за припремање рукописа за штампу и Упутство за рецензенте,
доступни су на интернет-страници Народне библиотеке Србије: nb.rs/arheografski-prilozi/

Рукописе за штампу слати на адресу:
Народна библиотека Србије
Одељење за археографију
(за Археографске прилоге)
Скерлићева 1, 11000 Београд
Телефон: +381112452662
e-mail: arheografskipriloz@nb.rs

Original texts for publication should be sent to the following address:
Narodna biblioteka Srbije
Odeljenje za arheografiju
(za Arheografske priloge)
Skerlićeva 1, 11000 Beograd
Phone: +381112452662
e-mail: arheografskipriloz@nb.rs

ISSN ISSN 0351-2819

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

09(497.11)

АРХЕОГРАФСКИ прилози = Archeographical papers /
уредници Владан Тријић, Мирослав А. Лазић. – 1979,
бр. 1– . – Београд : Народна библиотека Србије : Институт за српски
језик САНУ, 1979– (Београд : Retro print). – 26 cm

Годишње. – Текст на српском језику и на неколико светских језика. –
Друго издање на другом медијуму:
Археографски прилози (Online) = ISSN 1452-2233
ISSN 0351-2819 = Археографски прилози (Штампано изд.)
COBISS.SR-ID 15982082

YU ISSN 0351-2819
UDK 091